

QILLQAQPAPUNI YACHAY MASKHAY QILLQAN

Perú suyupi ancha sasachakuyniyuq wawakuna hampiq hampina wasip yachay maskhay ruruchiynin t'aqwiymanta, bibliométrico nisqa qhawariywan

Victor Roman-Lazarte¹, Diana Manuela Ticona^{2,3}, Mishell Cruz-Caraguay⁴

¹ Carrera de Medicina Humana, Universidad Científica del Sur, Lima, Perú

² Oficina Ejecutiva de Planeamiento Estratégico, Hospital Nacional Docente Madre Niño San Bartolomé, Lima, Perú

³ Facultad de Medicina, Universidad Nacional Mayor de San Marcos, Lima, Perú

⁴ Facultad de Ciencias de la Salud, Universidad Técnica Particular de Loja, Loja, Ecuador

PISIYACHISQA QILLQA

Qallariynin: Perú suyupi yachay maskhaq wasikunapi yachay maskhayqa anchatam ñawpaqman puririrqan. Chhaynapim Instituto Nacional de Salud del Niño San Borja sutiyuq hampina wasip yanapayninqa ancha riqsisqa. Chay hampina wasiqa, ancha sasachakuyniyuq wawakuna hampina wasim, 2013 watapitaqmi paqarichisqa karqan.

Taripana: Scopuspa taqinpi 2023 watakama, Instituto Nacional de Salud del Niño San Borja yachay maskhay ruwasqankunap imayna kayninta t'aqwirina.

Yachaqa ñankuna: Huk qhawaspallawan rikuchikuywan yachaymi ruwakurqan, bibliométrico nisqa qhawariywan, chay yachay maskhay qhawarichiykunam karqan huk qillqaqllapas hampina wasiman qillqachikuyniyuq, hinallataq Scopuspi qhapaq raymi killa 2023 watakama qhawarichisqa kaqkuna.

Tariykuna: 2015 watamanta pacha 128 qhawarichisqa qillqasqakuna tarikurqam, hinallataq 2021 watapi aswan achka qillqakuna qhawarichiy wata karqam. Llapam qhawarichisqakunamantaqa 79,69 % qillqakunam kichasqa haykuyniyuq qillqakuna karqam, chaykumantataqmi 39,06% qillqakuna qhawaspalla yachay ruwasqakuna karqam. 41,41 % qillqasqakunam, qillqaqpa hinallataq/utaq tupaqnin qillqaqpa kay hampina wasiman qillqakuyniyuq karqam, chaymanta huk qillqasqalla, qullqita kay hampina wasimanta chaskirqam.

Tukuchaynin: Instituto Nacional de Salud del Niño San Borjaqa, Scopuspi yachay maskhay qhawarichiy riqsisqa wiñaytam tarirqan, chaypim aswan achka yachaykuna qhawarichisqakunamantaqa, qhawaspalla yachay ruwaykunawan unquypa purisqan qillqa willaykunawan tarikuq karqanku. Ichaqa, kay hampina wasiman qillqakuyniyuq qillqaqkunaqa utaq tupaqnin qillqaqkunaqa pisillan rikukun, chhayhinallamantaq yachay maskhay qillqakuna qullqiwana yanapaypas.

Aysaqnin simikuna: Yachay maskhay; hampiq wasikuna; Bibliometría nisqa; yachay maskhay ruruchi rikuqchikuna (Maymanta hurquynin: DeCS)

QALLARIYNIN

Yachay maskhay qillqa qhawarichiyqa hukninmi, chaywanmi yachay maskhaqkunaqa, yachay maskhaq wasikunapas yachay maskhasqankup tariyninkunata qhawachinku, chaykunam ñawinchasqa, hamut'asqa hinallataq kikinchasqa tiqsimuyupi kanman (1). Chaymantapas, yachay maskhasqa qillqa qhawarichiyqa llank'aypaq, ruwaypaq hinallataq musuq yachaykuna maskhaypi qullqi churasqakunapaqmi, chaymi huknin rikuchikuq yachay maskhasqpa, yachay maskhaq wasikunap utaq suyup chanin kasqan yachanapaq (2). Yachay maskhaypi llank'aqkunaqa, imayna suntur wasikuna, hampina wasikuna, ruwana wasikuna utaq yachayniyuq wasikunaqa llank'aqninkunamanmi yachay maskhaykuna ruwanankupaq imaymanapi yanaparispa kallpachanankupuni (3). Qillqakuna qhawarichisqakunaqa utaq qillqachisqa qillqakuna rikuchikuykunaqa chaninwan ruruchisqawan t'aqwiypaq hukninmi, chay hinapim yachay maskhay wasipiqa llank'aynintawan chaninniyuqwan kasqanta iskayninpi hatun rikuchikuqkunata rikuchispa (4).

Perú suyupiq, kay chunka watakunapim yachay maskhay ruwaykunaqa sapa kutillam wiñarqun, aswantaqa chay yachay pusaq suntur wasikunapiwan yachayniyuq hatun hampina wasikunapiwan hina (5,6). Huknin chayllaraq ruwasqa yachay maskhay hampina wasi Perú suyupiq Instituto Nacional de Salud del Niño San Borja (INSN-SB), kay hampina wasiqa

Kay hinata sitakun:

Roman-Lazarte V, Ticona DM, Cruz-Caraguay M. Análisis de la producción científica de un Instituto Especializado Pediátrico Peruano, un enfoque bibliométrico. *Investig Innov Clin Quir Pediatr.* 2024;2(1):5-13. doi:10.59594/iicqp.2024.v2n1.76

Tupaqnin qillqaq:

Victor Roman-Lazarte
Dirección: Calle Enrique Villar 192, Lima, Perú
Teléfono: +51910597089
Correo electrónico: victor.md.1998@gmail.com

ORCID iDs

Victor Roman-Lazarte
 <https://orcid.org/0000-0001-9664-5169>
Diana Manuela Ticona
 <https://orcid.org/0000-0002-2174-5488>
Mishell Cruz-Caraguay
 <https://orcid.org/0000-0003-1501-4053>

Chaskisqa : 01/03/2024

Kamachisqa : 13/03/2024

Qhawachisqa : 22/04/2024

Kay qillqasqaqa, Creative Commons Attribution 4.0 Internacionalpaq lisinsiyawanmi.

Copyright © 2024, Investigación e Innovación Clínica y Quirúrgica Pediátrica.

2013 watapim ruwasqa karqan. Chaymi, wawa upiray ruwaqniyuqwanpuni ancha sasachakuyniyuqkunapaq hampina wasi kasqanrayku ancha qhawarisqa (7). INSN-SBqa yachay maskhay wasi kayninpicha manam qhali kay ancha sasachakuykunapaq quynillayuychu, aswanpas Perú suyupi yachay maskhay purichiykunata umallinanpaqmi. INSN-Sbpa yachay maskhayninkunapaq qillqayninkunaqa Scopuspim qhawarichikunman, chaymi riqsisqa imaymana yachay maskhay qillqakuna qhawarichiq chanin hina kasqanrayku (8).

Manam Scopuspi INSN-Sbpa yachay maskhay qillqasqakuna hayk'a kasqanmanta yachayllachu, aswanqa tiqsi muyupi yachay maskhaqpura yanapay llika kayninta, hinallataq imaymana yachay maskhay qillqakuna, chhaynallataq imayna ruwasqa kasqamanta taqwiriymi. Kayqa ancha chaninmi, imaraykuchus yachay maskhaypi yanapaytam imayna kasqanmantawan ukhunchasqantawan rikhurichin, chayaynintawan chaniyuq kaynintawan tukuy taqwinapaq yanapaspa. Kay yachaypa taripayninqa, INSN-SBpa yachay maskhay ruwasqankunap imayna kayninta, 2023 watamanta Scopuspi qillqakuna kasqaman hina taqwiriymi.

RUWANAKUNAWAN YACHAQA ÑANKUNAWAN

Imayna ruwakuyninwan imapi taqwikuyninwan

Kay yachay maskhayqa qhawaspallawan sut'inchaywan yachaymi, taqwiyaq bibliométrico nisqa qhawariyan INSN-Sbman qillqakuyniyuq huk qillqaqllapas qhawarichiykunapi ruwasqam karqan.

Yachaykuna maymanta hurquyninkuwan huñuyninku mit'awan

Kay yachay maskhaykunaqa Scopuspa taqinpi 2023 watakama, INSN-Sbpa 2013 watapi kamasqa kasqanmanta huñusqam karqan.

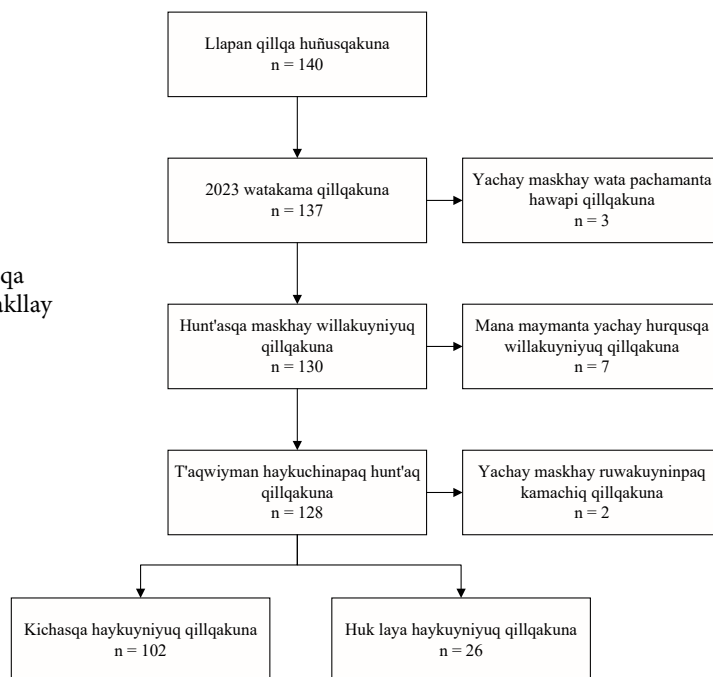
Maskhanapaq allin ruwaynin

Kay maskhayqa, Scopuspim ruwakurqan (AF-ID (60112690) riqsichiwan, hinallataq (AFFILORG ("Instituto Nacional de Salud del Niño San Borja")) hampina wasip sutinwan ruwakurqan. Hinallataq, yachay maskhay qhawarichiykuna huñuyqa 2 p'unchaw, hatun puquy killa, 2024 watapim ruwakurqan.

Yachay maskhaypi taqwinapaqwan mana taqwinapaqwan munaynin

Khunankama llapam yachay maskhasqa qillqa qhawarichiykunam Instituto Nacional de Salud del Niño San Borjaman huk qillqachikuyniyuq yachay maskhaqllapas kaptinmi taqwisqaqa karqan. Manataqmi taqwisqachu karqanku, yachay maskhay ruwanaraq qillqakuna kaptin, tukusqa yachay maskhay qillqapi maymanta yachay hurqusqakuna mana hunt'asqachu kaptin, hinallataq qhawarichikuyninman mana haykuna atiy kaptin (1 kaq siq'i).

1 kaq siq'i. Tukupay taqwinapaq qillqa qhawarichiykunamanta akllay ruwakuynin.

Kaqninkuna t'aqwi

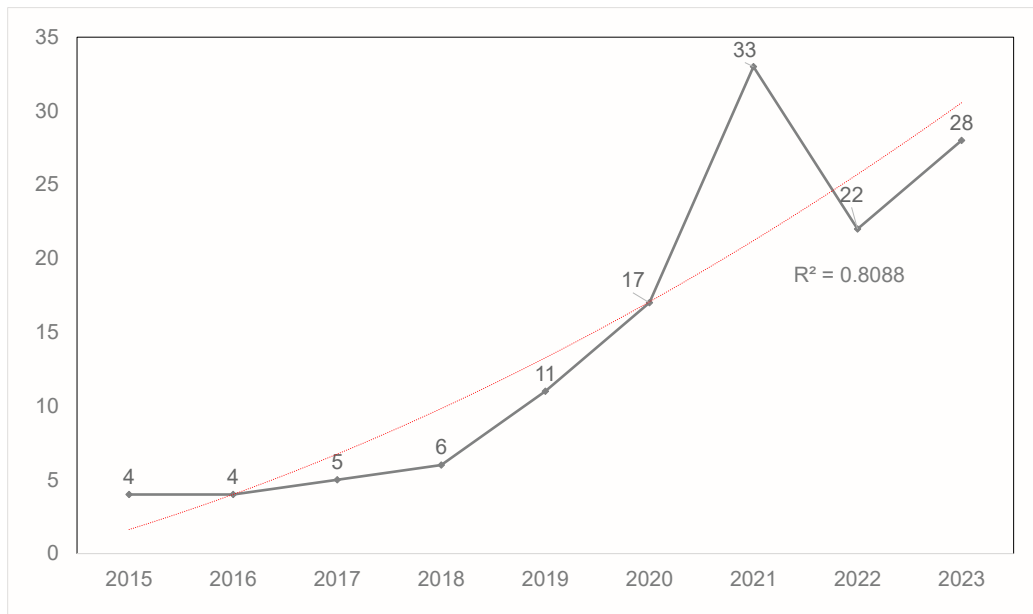
Chay t'aqwiya, yupana sut'inchakuywanmi ruwakurqan, hinallataqmi chay yachay qillqa qhawarichiykunap qhawakuynintawan kaqnintawan t'aqwisqa qhawarikurqan. Chhaynapim, yachay maskhaypa qhawakuynin t'aqwinapaqqa, maymanta yachay hurqusqa qillqakuna kaqkunallawan ruwakurqan, chaypim aswan achka qillqayuq qillqaqamanta, aswan achka sitasqa qillqakunamanta, aswan achka sitasqakuna yupaymanta, hinallataq mayqin riwistapi qillqasqa kasqanmantam, pachakninpi kasqanta qhawarichikunqa. Hinallataqmi, sapa watapi yachay qillqa qhawarichiy nin yupayninmanta hamuq pachakunapi ruwakuy ninwan t'aqwirikurqan, chaypim coeficiente de determinación (R2) nisqata iskaynin huqmanchanata Spearman nisqawan tupachispa tarikurqan. Chhaynallataqmi, qillqaqpa aysaqnin siminkunaptawan tiqsi muyupi yanapanakuy llamk'aykunaptawan qhawarichikuyninkuta ruwakurqan.

Yachay maskhaypa kaqninmanta rimaspaqa, sapanka qillqamanta qhawariymi ruwakurqan, ima qillqa kasqanmanta willakunanpaq (imayna ruwana nisqawan t'aqwi, mana imayna ruwana nisqawan t'aqwi, insayu ruway, qhawaspalla yachay maskhay, unquypa purisqan qillqa willaykuna hinallataq hukuna), chhaynallataq sichus paqarichiq qillqaq, tupaqnin qillqaqpas kay hampina wasimanta karqankuchu icha manachu chaymantapas. Chaymantapas, sichus chay

yachay maskhay qillqa qhawarichisqa qullqi qusqawan karqan chaymantapas qhawarikurqam, chhaynallataq maymanta chay qullqi qusqa hamusqanmanta qhawarikullarqantaq. Hinallataqmi, qhawarikurqan sichus chay qhawarichisqa qillqa kichasqa haykunayuq kasqanmanta. Hinapim, chay t'aqwiya software RStudio (R versión 4.3.2) nisqawan ruwakurqan, "bibliometrix" qillqa mayt'u wasiwanmi "biblioshiny" web nisqa ruwanawan siq'i qhawachikuynin ruwakurqan, hinallataqmi VosViewer (versión 1.6.20, Ness Van Erck & Ludo Waltman) ruwanawan llikakunap puriy nin ruwakurqan.

TARIYKUNA

Llapanpiqa 128 qillqakunatam t'aqwikurqan. Nawpaq kaq qhawarichiyqa 2015 watapin qhawarichisqa karqan, hinallataq chay wataqa tawa yachay maskhay qillqakunatam qhawarichikurqan. Chaymi, qhapaq raymi killa 2023 watakamaqa, pisi pisimanta yachay qhawarichiy yupaykuna yapakurqan (coeficiente de determinación 0,8088), hinapim chay watallapi 28 yachay qillqakuna qhawarichikurqan. Chaymantapas, aswan achka yachay qillqa qhawarichiykuna 2021 watapi 33 qillqasqakunawan karqan (2 kaq siq'i).

2 kaq siq'i. Instituto Nacional de Salud del Niño San Borjapmanta hayk'a qillqasqakuna Scopuspaq taqinman hina.

Aswan sitasqa qillqakuna ukhupiq kay yachay sutichasqam kachkan "Thoracic imaging of coronavirus disease 2019 (COVID-19) in children: a series of 91 cases", qillqaqnintaq Pablo Caro-Dominguez (Hospital Universitario Virgen del Rocío). "Pediatric Radiology" riwistapi, 2020 watapi qhawarichisqa karqan, hinallataq khunankama, 56 sitasqayuq.

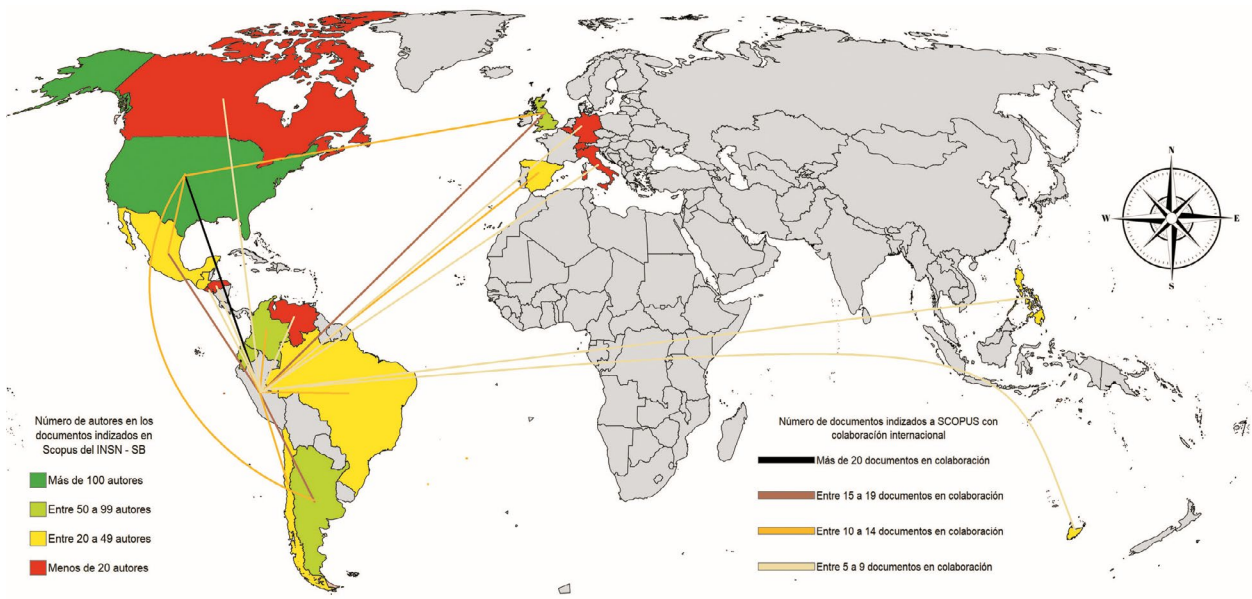
Qatiqnin aswan sitasqa qillqasqaqa "Dynamics of cough frequency in adults undergoing treatment for pulmonary tuberculosis", qillqaqnintaq Alvaro Proaño (Universidad Peruana Cayetano Heredia). Chaymantapas, "Clinical Infectious Diseases" riwistapi, 2017 watapi qhawarichisqa karqan, hinallataq khunankama, 42 sitasqayuq (1 kaq tawla).

1 kaq tawla. Scopuspi chunka aswan sitasqa qillqakuna huk qillqaqllapas INSN - SBman qillqakuyniyuq kaqkuna, 2023 watakama.

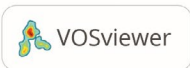
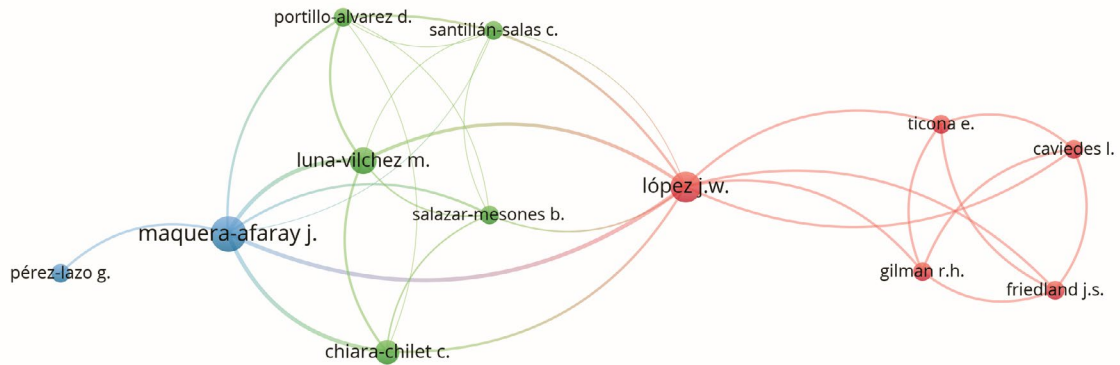
Yachay maskhay qillqap sutin	Riwistap sutin	Watakuna	Qallarichiq qillqaq	Mayman qillqakuyniyuq kasqan	Llapan sitasqakuna	Sitasqakuna sapa watapi*
Thoracic imaging of coronavirus disease 2019 (COVID-19) in children: a series of 91 cases	Pediatric Radiology	2020	Pablo Caro-Dominguez	Hospital Universitario Virgen del Rocío	56	11.2
Dynamics of Cough Frequency in Adults Undergoing Treatment for Pulmonary Tuberculosis	Clinical Infectious Diseases	2017	Alvaro Proaño	Universidad Peruana Cayetano Heredia	42	5.25
Association between convalescent plasma treatment and mortality in COVID-19: a collaborative systematic review and meta-analysis of randomized clinical trials	BMC Infectious Diseases	2021	Cathrine Axfors	Stanford University	39	9.75
Latin America: the next region for haematopoietic transplant progress	Bone marrow transplantation	2017	Gregorio Jaimovich	Hospital Universitario Fundación Favaloro	35	4.38
Evaluation of the INECO Frontal Screening and the Frontal Assessment Battery in Peruvian patients with Alzheimer's disease and behavioral variant Frontotemporal dementia	eNeurologicalSci	2016	Nilton Custodio	Instituto Peruano de Neurociencias	31	3.44
Genetic variants and source of introduction of SARS-CoV-2 in South America	Journal of Medical Virology	2020	Julio A Porterico	Instituto Nacional de Salud del Niño-San Borja	30	6
Clinical characteristics, risk factors and outcomes in patients with severe COVID-19 registered in the International Severe Acute Respiratory and Emerging Infection Consortium WHO clinical characterization protocol: a prospective, multinational, multi centre, observational study	ERJ Open Research	2021	Luis Felipe Reyes	Universidad de La Sabana	28	9.33
COVID-19 in pediatric cancer patients in a resource-limited setting: National data from Peru	Pediatric Blood & Cancer	2020	Jacqueline Montoya	Instituto Nacional de Enfermedades Neoplásica	28	7
Imaging findings of multisystem inflammatory syndrome in children associated with COVID-19	Pediatric Radiology	2021	Pablo Caro-Dominguez	Hospital Universitario Virgen del Rocío	24	6
Latin America: Situation and preparedness facing the multi-country human monkeypox outbreak	The Lancet Regional Health-Americas	2022	Alfonso J. Rodriguez-Morales	Fundación Universitaria Autónoma de las Américas, Pereira	23	7.67

Tiqsi muyupi yanapanakuy mantaqa, 203 qillqaqkunatam tarikurqan, aswantaqa Estados Unidoswan (20manta aswan qhawarichiykuna) Colombiawan, hinallataq Ecuador, Argentina, Reino Unido suyukunawanpas 15manta 19kama yanapanakuykuna tarikurqan (3 kaq siq'i). Hinallataq, aswan achka qillqakunayuq qillqaqkunamantawan qillqaqkunapura yanapanakuy mantawanqa, Julio Maquera-Afaraymi 13 qillqayuq; qatiqninpitay Lopez-Revilla, Jose W. 10 qillqayuq. Iskaynin qillqaqkunap yanapanakuy llamk'ayninkutawan llika llikapi kuska llamk'ayninkutawan rikurichikurqan (4 kaq siq'i).

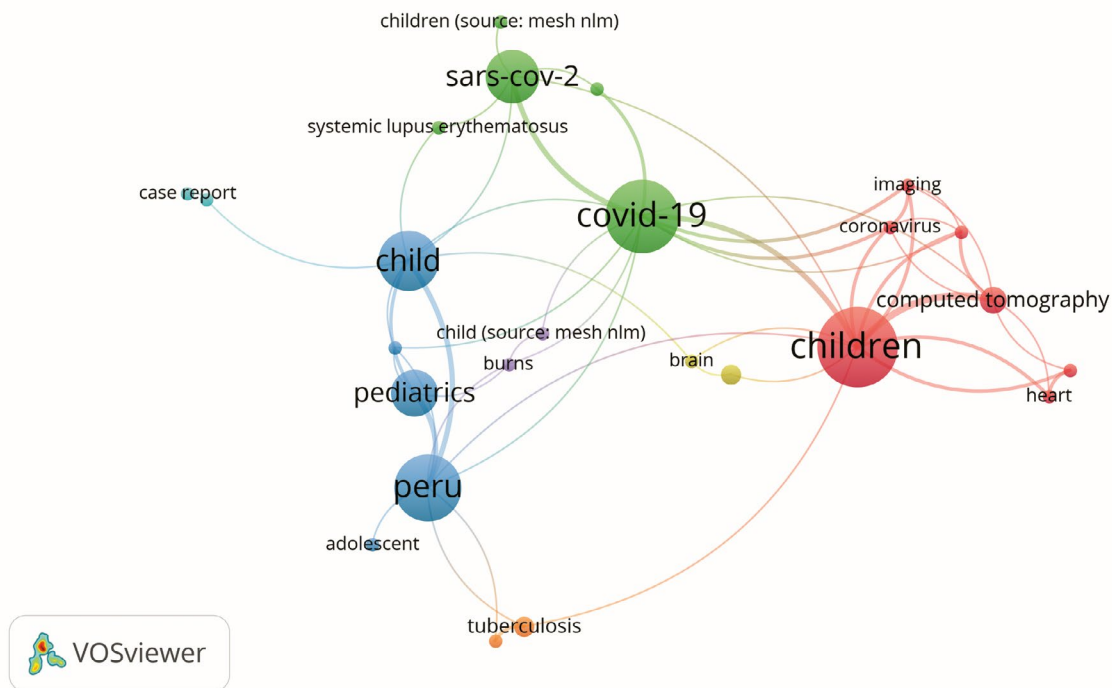
Aswan su'i t'aqwi qhawarichisqa qillqakunata qhawarispan rikuchin aysaqnin simikunap pachak purisqanman hina hukniray kasqankuta, chaypin aswanta rimanku "children", "Perú", "child" hinallataq "covid 19" nisqa rimaykunata aswanta huñusqa qhawarichisqa qillqakunapi, hinallataq "computed tomography", "systemic lupus erythematosus", "tuberculosis" "burns" ima simikunaqa aswan pisitam rikuchikunku. Hinallataqmi "Covid 19" nisqap muyurinqinpi aysaqnin simikunap llamk'ayninta qhawachikun "imaging" nisqawan "hearth" nisqawan (5 kaq siq'i). Tendencias nisqakuna aysaqnin simikunap llamk'achiypi, hinallataq watapi wiñariyninqa yanapakuy qillqakunapin qhawarikunman.

3 kaq siq'i. Qillqaqkuna suyuman hina, hinallataq hayk'a qillqaqkuna Scopuspi, Instituto Nacional de Salud del Niño San Borjamanta yanapanakuyniyuq kaqkuna.

4 kaq siq'i. Iskay kaqlla qillqaqkunallapas qillqaqkunapurapi yanapanakuyniyuq llikakuna. Chaypim, sapa qillqaqpa muyup chawpichaq, hayk'a yachay qillqaqkuna kasqanmanta kamachin (aswan hatun muyup chawpichaq kaptinqa, aswan achka yachay qillqaqkunam). Hinallataq, liniya tutayaptinmi kamachin hayk'a qillqaqkuna yanapakuypi ruwasqa kasqanmanta (aswan hatun liniya tutayaq kaptinqa, aswan pisi yachay qillqaqkuna yanapanakuypim ruwakun).

5 kaq siq'i. Qillqaqman hina aysaqnin simikunap kuská rikhuriyninpiqa, muyup chawpichaqmi hayk'a kutita chay simi llamk'achisqanmanta kamachin (aswan hatun muyup chawpichaq kaptinqa, simiqa aswan llamk'achisqam). Liniya tutayaqinmi, iskaq aysaqnin simikunap kuská rikhuriyuyininta kamachin (aswan hatun liniya tutayaq kaptinqa, aswan pisim kuská rikhuriyuyininqa).

Llapan huñusqa yachay maskhay qhawarichiykunamantam 102 yachay maskhay qillqakuna mana qullqillapaq karqan. 39,06 % llapanmanta qhawaypi yachay maskhaykuna karqan hinallataq 35,94 % unquyniyuqkunamanta qillqa willakuy karqan. 27,34 % yachay maskhay qhawarichisqakunallam huk yachay maskhaq wasip qullqinwan ruwachisqa karqan, hinallataqmi huk yachay maskhay qhawarichisqallam INSN – SBmanta qullqi chaskisqanmanta takyachin. 41,41 % yachay maskhay qhawarichisqakunapiqa pillapas yachay maskhaq wasipi llamk'aqmi karqan, qallarichiq qillqaq hinaspá/utaq tupaqnin qillqaq hina (2 kaq tawla).

TARIYKUNAMANTA T'AQWIRIY

Kay yachay maskhaypa tariyinqa qhawarichinmi INSN - SBpa yachay maskhay ruwayninta, chhaynallataq watakunapi wiñariyninta. Hinallataqmi, t'aqwisqa tiqsi muyupi yachay maskhaq pura yanapanakuy hinakunata, sapa kutipi yachay maskhay ruwaykunata, yachay maskhasqa qillqa qhawarichisqakunap kaqninta ima qhawarichin. Hinam, kay yachay maskhaypa tariyinqa INSN – SBpa yachay maskhay ruwaynin Scopuspi aswantaq 2020, 2021 watakunapi wiñariyniyuq kasqantam rikuchirqan. Hinallataqmi, kaymantaqa willasqañam, chhaynallataq qhawarisqaman hinaqa imaymana Perú suyupi yachay maskhaq wasikunap yachay qillqa qhawarichiyinikuqa, Scopuspa taqinpi yachay qillqakunaman hinaqa wiñarisqam

2 kaq tawla. INSN - SBpa yachay qillqa qhawarichiyininkunap imayna kayninkuna Scopuspi kaqkuna, 2023 watakama.

Imayna kayninkuna	Llapan akllasqa qillqakuna n=128		Kichasqa haykuyniyuq qillqakuna n = 102		Huk laya haykuyniyuq qillqakuna* n = 26	
	n	%	n	%	n	%
Imayna kaq yachay maskhaykuna						
Qhawaspalla	50	39.06	36	72	14	28
Unquypa purisqan qillqa willaykuna	46	35.94	39	84.78	7	15.22
Mana imayna ruwana nisqawan t'aqwi	7	5.47	7	100	0	0
Imayna ruwana nisqawan t'aqwi	4	3.13	3	75	1	25
Yachanapaq	3	2.34	3	100	0	0
Hukkuna**	18	14.06	14	77.78	4	22.22
Qullqiwán yanapayta chaskirqanchuot						
Arí	35	27.34	30	85.71	5	14.29
Manam	93	72.66	98	14.29	123	85.71
INSN-SBmanta qillqaq						
Arí	53	41.41	41	77.36	12	22.64
Manam	75	58.59	61	81.33	14	18.67

* Bronce y verde nisqawan riqsisqa.

** Chaykunapim kachkan rimakuykuna. willakuykuna. qillqa mayt'u ruwana wasikuna. mayt'u ruwaqman karta apachiywan kutichiykunawan.

† Huk qillqasqallam INSN - SBpa qullqinwan yanapasqa karqan.

INSN-SB: Instituto Nacional de Salud del Niño San Borja.

(9–11). Kay wiñariyqa kanmanmi, COVID-19 unquypachapi yachay maskhay qillqasqawan qhawachina kasqanrayku (12,13). Ichaqa, kay hampina wasipi yachay maskhay qillqasqakuna qhawarichiykunaqa pisillaraqmi Perú suyupi huk hampina wasikumamantaqa, ahinataq Instituto Nacional de Enfermedades Neoplásicasmanta utaq Instituto Nacional de Salud del Niño de Breñamanta. Chaykunapim, 347 hinallataq 228 yachay qillqasqakuna qhawarichiyuniyuq kanku (8.14). INSN-SBqa, 10 watayuq musuq yachay maskhaq wasi nisqallaraqmi (7). Chhayna kaptinpas, watakuna pasasqanman hinam llapallan yachay qillqakuna qhawarichiyqa wiñasqanta rikuchikurqan.

Aswan sitasqa yachay qillqasqa qhawarichiyqa COVID-19wan tupaq yachaykunamantam karqan, chaykunataqmi kay hampina wasipi huk qillqakuyniyuq qillqakuyniyuqllapas (15) karqan. Hinallataqmi, chay COVID-19 unquy, usqhayllata kay unquypakaqinmanta yachay qillqa ruwaykunata qhawarichiyta atichirqan (16), chhaynallataqmi, chay yachaykunata imaymana yachay maskhaq wasikumawan wak yachay maskhaq runakunawan chay unquymanta unanchanankupaq mañakurqanku. Chayraykum, chay pachakunapi yachay qillqakuna qhawarichisqakunaqa usqhaylla achkanpi sitasqa karqan. Chhaynallamantaqmi, mana qispiy atina rimanapaq chay pachakunapi COVID-19 unquypa yachay maskhay ruwaykunap yupaynin wiñarisqanmanta apamusqanqa (17). Chhaynapim, INSN-SBqa pichqa yachay qillqasqankuna ukhupi aswan sitasqayuq karqanku, chaykunam COVID-19 unquymanta rimaq karqan, hinallataqmi llapanku aswan 20 sitasqayuq, maskhasqa p'unchaykama karqanku.

Yachay maskhaq wasipwan Perú suyupwan yachay maskhaykuna ñawpaqman churasqankunawanmi, wak unquymanta yachay maskhaqkunaqa kallpachasqapuni kananku, ahinataq Tuberculosis unquymanta yachay maskhasqa qhawarichisqamanta iskay kaq aswan sitasqam karqan (18). Chaynallataq, chay yachay maskhaypa tariyinqa hunt'asqa yachay maskhay kananpaq, hinallataq wak unquykuna maskhaypaq intirisniyuq kanapaq yuyaychan, kayhina kay ruphasqa runakunamanta yachaqaykunamanta, mayqinkunapichus kasqanmanta, rikuchikuyninmanta hinallataq hampiyinmanta qhawanku. Chaymantapas, kay kurku qhawana kaqmantapaq, huk unquykunawan tupachisqa karqan, kay suyupi chanin kaqwan kayhina tuberculosis kaqwan. Iskayninkutaq tiqsi muyuntinpipas hatun wiñayniyuq kanku (19,20). Hinallataq, huk chanin ima kayninqa, allinta imakunapi ruwana yachay qillqakuna ruwanankupaqmi yachay maskhaqkunata haykuchina, yaqapas unquyniyuq runakunamanta achka willakuy qillqakunapas qhawarikun. Chayqa, manam mana allin kasqantachu qhawachikun, ichaqa achkapi yachay ruwaykunata aswantam huk yachaykuna ruwanapaq atikunqa, chhaynapitaq chaykunawantaq sut'inchakuyniyuq yachaykuna ruwayta paqarichimunapaq (21).

Hukknin t'aqwisqataqmi, kichasqa haykuyniyuq qillqakuna kasqan. Chhaynapim, llapan t'aqwisqa yachay qhawarichikuykunamantaqa 80 % qhawarichikuykunam kichasqa haykuyniyuq qillqakuna, manataqmi huk laya haykuyniyuq qillqakuna kasqanmi chaninpuni willayqa.

Chaymi, llapan runapaq yachay qhawarichiykuna kichasqa haykuyniyuq kanantan kallpacharina, aswantapas llaqta yachay maskhaq wasikumap qhawarichiyininta, chaykunawan aswanta qhawarichikuynin mast'arinapaq. Hinapi, yachay maskhaq wasikumapaq, yachay maskhaykuna riwistakunapi qhawarichisqa kanankupaq qullqi kusqankunawan, mana qullqillapaq pikunachus tapukuyta, t'aqwiya utaq taripayniwan hampiyi churayta munaqkunaman yachaypa taripayninta kicharin. Ichaqa, yachay qillqakunata qhawarichinapaq ancha qullqipa kasqan sasachakuywanmi churakun (APC), chaykunam watamanta wata yapakun, chaywantaq yachay maskhay qillqakuna qhawarichinapaq qullqimanta hark'akuypa rantinta qhawachin (22-25). Chay yachay maskhaykuna ruwakunapaq qullqiwan yanapaymanta rimaspapaq, 27 % yachay maskhaykunallam mayqim yachay maskhaq wasip qullqinwan yanapasqa karqan, chaykunamantaqmi huklla INSN – SBpa qullqinwanpuni yanaspasqa karqan. Chaymi, yachay maskhaykunata q'imiyqa, kallpanchayqa, hinallataq qullqiwan yanapayqa, yachay maskhaykunap qhawarichiy yupayninta utqaylla wiñarichin (26,27). Ichaqa, chanin kay ruwaykunatam qhawana chay qullqikunata chaskiy atinapaqqa, imaraykuchus huk yachay maskhaypaq qullqichakuyninqa manan yachay maskhaypa ruwaynillantachu qhawarinman, aswanpas chay yachay maskhaypa qhawarichikunapaq ruwaykunatapas. Kayqa huk chikan sasa rimaymi, imaraykuchus mana allin yachay maskhaykuna ruwaykunaman apayta atinman, ahinataq yachay maskhaykuna qhawarichisqa kananpaq huk runa qullqita haywaptin (28,29). Chayraykun, yachay maskhaqkunataqa kallpachana, hinallataqmi huk comité de integridad científica nisqap qatiriyinwan allinta qhawarinapas, chaywantaq chanin ruway kamachiykuna ukhupi yachay maskhaykuna ruwakunapaq.

Tukuyninpiqa, umalliq kaytapas t'aqwikurqanmi qillqaqpa utaq tupaqnin qillqaqpa churakuyninman hina. Hinallataq, yachay maskhay ayllupiq, qallarichiq qillqaqqa yuyayta yuyaykuq runam, chhaynapa yachay maskhayta ruwaysiq runakunata yachay maskhay allin ruwakunapaq kamachin (30). Hinallataqmi, tupaqnin qillqaqqa riwistapi runakunawanpuni yachay maskhay qillqap riwistapi qhawarichikunapaq ruway runam (31). Chaymi, INSN-SBmanta yachay maskhaqkunaqa manapaschá sapa kutichu yachay maskhaykunata umallinkumanchu, imaraykuchus paykunap ruwayninkuqa sapa kutinmi yachay maskhaq wasikumap yachay maskhayninpi Perú suyupipas hinallataq hawa suyukunamanpas huñusqa kachkan, chaykunam huk yachay maskhaq wasikumamanta paqarimuqkunaqa. Ichaqa, ancha allinmi INSN-SBpi llamk'aqkuna kay yanapanakuykunapi umalliq kayta tanqayninkuqa, chhaynapim hampina wasip yanapakuykuna tarikusqanman hayku atinankupaq kay hampina wasip riqsisqa hina tarikuyininta chay llamk'aykunapi kallpachaspa.

Kallpachakuykunawan sasachakuykunawan

Chay yachay maskhaypa tariyninkunaqa, huk rikuchikuqta riqsihiya yachay maskhaykunapi wiñariya t'aqwinapaq atin. Chhaynallataqmi, yachay maskhaykuna qhawarichinapaq imaymana munayniyuq taqita riqsihiya

atin, riwistankunata siqachinanpaq. Chaymantapas, t'aqwikullarqantaqmi, kichasqa haykuyniyuq qillqa qhawarichiyta, imayna yachay maskhay ruwayta, hinallataq pipaq yachay maskhayninmi huqmachanakuna t'aqwiya. Chaykunatam, mana sapa kutillachu qhawarikun bibliométricos nisqa yachay maskhaykunapi. Hinallataqmi, INSN-SBpa llamk'ay qallarisanmanta pacha 2023 watakama yachay maskhay ruwakurqan. Chhaynapim, llapam qhawarichisqa qillqakunata yachay maskhay qillqakuna taqipiña kaqkunatapas, qhipa kaqpa llusisqa killamanta aswan hatun pachata suyaspayku riwistamanta llusimuy qispichisqaykumanta qhawarirayku.

Hinaspapas, ancha chaninmi kay yachay maskhaypi wakin chanin sasachaykuna riqsichiyqa. Scopus nisqa ancha chaniyuq, hatun yachay maskhasqa qillqakuna qhawarichinapaq llamk'achisqa kaptinpas, manam Scielo nisqapi yachay maskhasqa qillqakunataq t'aqwikurqanchu. Scielo nisqaqa achka yachayniyuq, Latinu Amirikanu, Kariwi, España, Portugal suyukunamantam yachay maskhaqkunap llamk'ayninkunamantam qhawarichin. Hinaptinqa, allillanmi kanman INSN-SB huk yachay maskhaq wasi Latinu Amirikapi tarikusanrayku, yachay maskhaqkuna aswanta llaqta riwistakunapi yachay qillqayninku qhawarichiyta munankuman chayqa. Hinallataq, huk sasachakuyqa, yachay maskhaq wasikunapura yanapanakuy llika t'aqwiypi tarikun. Manataqmi, atiraykuchu willayta nitaq t'aqwiya imaymana yachay maskhaq wasikunapurapi utaq qillqa ruwaypi yanapakuy wasikunapurapi llamk'ayninku puriynta. Ichaqa, hamut'aykum wakin qillqakuna achka yachay maskhaypi qillqakuyniyuq kayninkumantaqa, chaywantaq yanapanakuyman mana allin qhawariy paqarichiymanapas hamut'aykum. Chayraykum, mana t'aqwikuyta munakurqanchu.

Ñawpaq nisqa sasachaykunaña kaptinpas, kay yachay maskhaypa tariyninkunaqa, INSN-SBpi yachay qillqa maskhaykuna ruruchiy allinchaq pulitikakuna ruwanapaqmi kanman.

Tukuchayninkuna

Instituto Nacional de Salud del Niño San Borjaqa, Scopuspim yachay maskhay qillqakuna qhawarichiy wiñay wiñariyniyuq karqan. Chay qhawarichiykunaqa, aswantam qallariy kaq qillqakunamantawan (qhawariy yachaykuna, yanaycharyi yachaykuna hinallataq t'aqwiriy yachaykuna) unquypa purisqa willaykunamantawan hamunku. Chhaynapim, khunankamapas, pisillam qillqachikuyniyuq paqarichiy yachay maskhaqkunaqa utaq tupaqnin qillqakunaqa. Chhaynallataqmi, pisi qullqi quy chay yachay maskhay ruwanakunapaqpas. Hinallataq, huk yachay maskhay qillqalla INSN-SBpa qullqinwan yanapasqa karqan. Chayraykum, aswan yanapakuy hampina wasiman qillqakuyniyuq yachay maskhaqkunapaq kananta, hinallataq aswan hatun umalliy ruway chay yachay maskhay ruwasqakunapi kananta ima, tariyniykupas qhawarichin.

Qillqaqkunap yanapaynin

Hamut'achiynin: VRL; willakuy huñuynin, t'aqwiyninwan willakuykuna akllayninwan ima: VRL, DMT, MSC; willaykunata t'aqwiynin: VRL, DMT, MSC; qhawachiynin:

VRL, DMT, MSC; qallariy kaq qillqasqata qillqaspa: VRL, DMT, MSC; chay tarisqakunap t'ikrakuynin: VRL, DMT, MSC; qhipa kaq qillqasqata qillqaspa, qhawayta ima: VRL, DMT, MSC.

Yachay maskhay ruwanapaq qullqi qusqamanta

Kay yachay maskhay qillqaqa, qillqaqkunap qullqinwan ruwasqan karqan.

Chanin kay ruwaykuna

Manam ruwachikunchu. Kay yachayqa, llapa runap qhawanapaq yachay maskhay qillqakuna qhawarichisqa huñuyim ruwakurqam, chhaynallataqmi yachanallapaq willakuykuna qhawarichisqallata qhawarichikun, pakana willakuykunataqa manam.

Qillqaqkunap kikinkup intirsininkuna

Qillqaqkunaqa, kay qillqapi yachaykuna qillqasqankuwanqa manam imapas paykunap munayninku nitaq qullqi maskhanayuqchu kanku.

MAYMANTA YACHAY HURQUSQA QILLQAKUNA

- Vessuri H, Guédon JC, Cetto AM. Excellence or quality? Impact of the current competition regime on science and scientific publishing in Latin America and its implications for development. *Curr Sociol.* 2014;62(5):647–65. doi: 10.1177/0011392113512839
- Aksnes DW, Langfeldt L, Wouters P. Citations, Citation Indicators, and Research Quality: An Overview of Basic Concepts and Theories. *SAGE Open.* 2019;9(1):2158244019829575. doi: 10.1177/2158244019829575
- Warren MA, Donaldson SI, Lee JY, Donaldson SI. Reinvigorating Research on Gender in the Workplace Using a Positive Work and Organizations Perspective*. *Int J Manag Rev.* 2019;21(4):498–518. doi: 10.1111/ijmr.12206
- Lukman R, Krajnc D, Glavič P. University ranking using research, educational and environmental indicators. *J Clean Prod.* 2010;18(7):619–28. doi: 10.1016/j.jclepro.2009.09.015
- Chinchilla-Rodríguez Z, Zacca-González G, Vargas-Quesada B, Moya-Anegón F. Latin American scientific output in Public Health: combined analysis using bibliometric, socioeconomic and health indicators. *Scientometrics.* 2015;102(1):609–28. doi: 10.1007/s11192-014-1349-9
- Millones-Gómez PA, Yangali-Vicente JS, Arispe-Alburquerque CM, Rivera-Lozada O, Calla-Vásquez KM, Calla-Poma RD, et al. Research policies and scientific production: A study of 94 Peruvian universities. *PLOS ONE.* 2021;16(5):e0252410. doi: 10.1371/journal.pone.0252410
- Gobierno del Perú. Resolución Ministerial N.º 090-2013-Creación de la Unidad Ejecutora 139: Instituto Nacional de Salud del Niño – San Borja [Internet]. 2013 [citado el 29 de febrero de 2024]. Disponible en: <https://www.gob.pe/institucion/minsa/normas-legales/240935-090-2013-minsa>
- Fernandez-Guzman D, Montesinos-Segura R, Caira-Chuquineyra B, De-Los-Rios-Pinto A, Roman-Lazarte V, Davila-Flores D, et al. Producción científica en Scopus de los institutos de salud especializados públicos de Perú, 2010-2022. *Rev Cuerpo Méd Hosp Nac Almanzor Aguinaga Asenjo.* 2023;16(1):58–64. doi: 10.35434/rcmhnaa.2023.161.1561

9. Romani FRR, Henríquez JR, Loarte TV, Calvo HM, Soplopucó HV. Análisis bibliométrico de la producción científica sobre las agendas nacionales de investigación en el Perú 2011-2014. *An Fac Med.* 2016;77(3):241–9. doi: 10.15381/anales.v77i3.12410
10. Mayta-Tristán P, Toro-Huamanchumo CJ, Alhuay-Quispe J, Pacheco-Mendoza J. Producción científica y licenciamiento de escuelas de medicina en el Perú. *Rev Peru Med Exp Salud Pública.* 2019;36:106–15. doi: 10.17843/rpmesp.2019.361.4315
11. Alarcón-Ruiz CA, Cortez-Soto AG, Romero-Cerdan A, Benites-Bullón A, Altamirano-Farfán EF, Pino-Zavaleta DA, et al. Producción científica y redes de colaboración en la Seguridad Social del Perú (EsSalud): Análisis bibliométrico 2008-2020. *Rev Cuerpo Méd Hosp Nac Almanzor Aguinaga Asenjo.* 2021;14(2):145–54. doi: 10.35434/rcmhnaaa.2021.142.1030
12. Machin-Mastromatteo JD, Tarango J, Romo-González JR. 19–Impact of the COVID-19 pandemic on scientific production. En: Baker D, Ellis L, editores. *Libraries, Digital Information, and COVID* [Internet]. Chandos Publishing; 2021 [citado el 29 de febrero de 2024]. p. 183–98. (Chandos Digital Information Review). Disponible en: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/B9780323884938000203>
13. Nane GF, Robinson-García N, van Schalkwyk F, Torres-Salinas D. COVID-19 and the scientific publishing system: growth, open access and scientific fields. *Scientometrics.* 2023;128(1):345–62. doi: 10.1007/s11192-022-04536-x
14. Atamari-Anahui N, Ccorahua-Rios MS, Rodríguez-Camino MC, Santander-Cahuantico AC, Pacheco-Mendoza J. Bibliometric Analysis of Scientific Production in Scopus by the Instituto Nacional de Salud Del Niño-Breña, Peru, 2010–2019. *J Hosp Librariansh.* 2022;22(2):108–20. doi: 10.1080/15323269.2022.2054601
15. Caro-Dominguez P, Shelmerdine SC, Toso S, Secinaro A, Toma P, Damasio MB, et al. Thoracic imaging of coronavirus disease 2019 (COVID-19) in children: a series of 91 cases. *Pediatr Radiol.* 2020;50(10):1354–68. doi: 10.1007/s00247-020-04747-5
16. Sevryugina YV, Dicks AJ. Publication practices during the COVID-19 pandemic: Expedited publishing or simply an early bird effect? *Learn Publ.* 2022;35(4):563–73. doi: 10.1002/leap.1483
17. Funada S, Yoshioka T, Luo Y, Iwama T, Mori C, Yamada N, et al. Global Trends in Highly Cited Studies in COVID-19 Research. *JAMA Netw Open.* 2023;6(9):e2332802. doi: 10.1001/jamanetworkopen.2023.32802
18. Proaño A, Bravard MA, López JW, Lee GO, Bui D, Datta S, et al. Dynamics of Cough Frequency in Adults Undergoing Treatment for Pulmonary Tuberculosis. *Clin Infect Dis.* 2017;64(9):1174–81. doi: 10.1093/cid/cix039
19. Garrido-Cardenas JA, de Lamo-Sevilla C, Cabezas-Fernández MT, Manzano-Agugliaro F, Martínez-Lirola M. Global tuberculosis research and its future prospects. *Tuberculosis.* 2020;121:101917. doi: 10.1016/j.tube.2020.101917
20. Castelló Cogollos L, Perez-Girbes A, Aleixandre-Benavent R, Valderrama-Zurián JC, Martí-Bonmatí L. Mapping the scientific research on radiology departments: Global trends in publication, collaboration and trending topics. *Eur J Radiol.* 2021;142:109841. doi: 10.1016/j.ejrad.2021.109841
21. Murad MH, Asi N, Alsawas M, Alahdab F. New evidence pyramid. *BMJ Evid-Based Med.* 2016;21(4):125–7. doi: 10.1136/ebmed-2016-110401.
22. National Academies of Sciences, Engineering, and Medicine; Policy and Global Affairs; Board on Research Data and Information; Committee on Toward an Open Science Enterprise. Broadening Access to the Results of Scientific Research. En: *Open Science by Design: Realizing a Vision for 21st Century Research* [Internet]. Washington (DC): National Academies Press (US); 2018 [citado el 29 de febrero de 2024]. Disponible en: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK525412/>
23. Logullo P, de Beyer JA, Kirtley S, Schlüssel MM, Collins GS. Open access journal publication in health and medical research and open science: benefits, challenges and limitations. *BMJ Evid Based Med.* 2023;bmjebm-2022-112126. doi: 10.1136/bmjebm-2022-112126
24. Strydom A, Mellet J, Van Rensburg J, Viljoen I, Athanasiadis A, Pepper MS. Open access and its potential impact on public health—A South African perspective. *Front Res Metr Anal.* 2022;7:975109. doi: 10.3389/frma.2022.975109
25. Cantrell MH, Swanson JA. Funding Sources for Open Access Article Processing Charges in the Social Sciences, Arts, and Humanities in the United States. *Publications.* 2020;8(1):12. doi: 10.3390/publications8010012
26. Nieto-Gutierrez W, Fernández-Chinguel JE, Taype-Rondan A, Pacheco-Mendoza J, Mayta-Tristán P. Incentivos por publicación científica en universidades peruanas que cuentan con escuelas de medicina, 2017. *Rev Peru Med Exp Salud Pública.* 2018;35(2):354–6. doi: 10.17843/rpmesp.2018.352.3327
27. Verma R, Phalswal U, Shafquat N, George J. Funding opportunities for higher learning, medical and nursing research in India: An overview. *J Fam Med Prim Care.* 2022;11(8):4240–5. doi: 10.4103/jfmpc.jfmpc_2197_21
28. Ventura M, Oliveira SC de. Integridad y ética en la investigación y en la publicación científica. *Cad Saúde Pública.* 2022;38:e00283521.
29. Mayta-Tristán P, Borja-García R. Malas prácticas en investigación: las fábricas de manuscritos en Perú. *Rev Peru Med Exp Salud Pública.* 2022;39(4):388–91. doi: 10.17843/rpmesp.2022.394.12473
30. Osborne J, Holland A. What is authorship, and what should it be? A survey of prominent guidelines for determining authorship in scientific publications. *Pract Assess Res Eval.* 2019;14(1). doi: 10.7275/25pe-ba85
31. Duffy MA. Last and corresponding authorship practices in ecology. *Ecol Evol.* 2017;7(21):8876–8. doi:10.1002/ece3.3435